

מלחמת של"ג – המכשלה מבפנים

אבי שנייבאום

בסוף ספטמבר לשיאו, בעקבות הכניסה לביירות המערב-בית ואירועי סברה ושתילה.
להתפתחות המחלוקת מספר מאפיינים שהשלכותיהם מהותיות. המאחד מאפיינים אלה, הנו קו ההקצנה הרצוף הנזכר לעיל:

■ האווירה הציבורית, שתחילה בלטו בה אחדות ותמיכה במלחמה, לצד ניכור מסוים ואדישות מוזרה, השתנתה בהמשך והגיעה בספטמבר לכדי קרע פנימי סוער. ההסכמה הבסיסית בדבר "כללי המשחק" התפוגגה ואת מקומה תפסה אווירת עימות חסר פשרות.

■ הביקורת נגד המלחמה, שמוקדה תחילה בנושאים צבאיים ומדיניים מוגדרים, התרחבה עד כדי מתקפת דה-לגיטימציה כוללת נגד שלטון הליכוד, שהגיב במתקפת-נגד; בעימות הנוצר נחשף הקונפליקט הפוליטי היסודי הטמון בחברה הישראלית.

■ מעגל החוגים המבקרים את המלחמה התרחב מן הפריפריה לכיוון מרכז המערכת הפוליטית, עד שבספטמבר (ההפגנה בכיכר מלכי ישראל), כלל את המערך ואפילו חברי קואליציה וממשלה. בהתאמה גברה הלגיטימציה לביטויי התנגדות ולצעדי מחאה חריגים וחסרי-תקדים.

■ התקשורת הממלכתית והפרטית, שימשה כ"מ-תווך" העיקרי במחלוקת. האנטגוניזם שבלט ביחסי התקשורת והממשלה עוד לפני המלחמה, גבר במהלכה. נטיית רוב התקשורת לצדם של מתנגדי הממשלה, הביאה למצב שבו ההסברה הממלכתית והצבאית מחד גיסא, ועיקר התקשורת מאידך גיסא, עמדו משני צידי המתרחש במאבק על דעת הקהל בארץ. למאבק זה היו השלכות גם לגבי מאמץ ההסברה בחו"ל.

סוגיות המחלוקת

הביקורת נגד המלחמה שהתמקדה תחילה בשאלות מוגדרות, נפרסה בהמשך על פני תחומים נרחבים. בפולמוס שנוצר עורבו אלה באלה תפישות ותועלתיות ומוסריות, ויסודות מדיניים, צבאיים, תעמולתיים ואישיים, יצרו בליל של מושגים, נימוקים

א. המחלוקת

רקע

המחלוקת קדמה למלחמה. ה-6 ביוני 1982 אינו תאריך פריצתה של מלחמה שהולידה מחלוקת, אלא מועד עלייתה של מלחמה על בימת מחלוקת קיימת ותוססת. מדובר בקונפליקט יסודי ומתמשך, אשר מקיף ניגודים אידיאולוגיים, פוליטיים וחברתיים, ובו נוטלים חלק מספר מתמודדים הנסמכים על מסורות מגובשות ורצופות.

1981 היא שנת האצה בשחיקת ההסכמה הלאומית בכלל, ובנושאי בטחון בפרט. כשברקע הבחירות, הוליד קייטובם המחרף של שני הגושים הפוליטיים הגדולים פולמוס ציבורי סוער בסוגיות כגון פינוי סיני, הפצצת הכור בעירק, מינוי שר הבטחון והצבת סוללות הטילים הסוריים בלבנון. הנושא הלבנוני עלה לדיון בתדירות גוברת והולכת בעיקר בשל התזכורות הרצופות מצד פעילות המחבלים ומלחמת האזרחים.

מ-1981 ועד יוני 1982 ריחפה מלחמה באוויר. תכניות שנדונו בחוגי השלטון, הפכו כמעט במקביל חלק מהוויכוח השוטף באמצעי התקשורת ובדעת הקהל. גם ההיערכות הצבאית והכוננויות התכופות לא נסתרו לחלוטין מעיניו של האזרח. ניתן אם כן לאתר רמה מסוימת של מוכנות ציבורית לאפשרות פריצתה של מלחמה, או לפחות מבצע נרחב, בחזית לבנון. כמו כן ניתן לזהות את תהליך היווצרותן של התפישות השונות, שניגודיהן הביאו במשך המלחמה לקרע בחברה הישראלית.

התפתחות המחלוקת ותפוצתה

פריצת המלחמה יצקה תוכן ממשי לפולמוס. ניצני התנגדות והסתייגות ראשוניים בקעו מיד לאחר ה-6 ביוני, ומקורם בשלב זה בשולי המערכת הפוליטית ובעיקר בחוגים חוץ-פרלמנטריים מצומצמים. במשך קצת למעלה מארבעה חודשים התעצם הוויכוח הציבורי, מבחינת היקפו, עוצמתו והשלכותיו, עד שהגיע

אבי שנייבאום לומד לתואר שני בהיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב. המאמר הינו תקציר של עבודה סמינריונית שהוגשה באוניברסיטת תל-אביב.

ארבע מאות אלף נגד שרון: הפגנת המוואה בכיכר מלכי ישראל בתל-אביב ב-25.9.1982 בתביעה לה- קים ועדת חקירה.

ההפגנה והסירוב מול חובת הציות (ביחס לאזרחים, חיילים וקצינים), לגיטימיות מחאת הורים בשם בניהם או ביקורת יהודים שאינם ישראלים, או עשיית שימוש ב"דם חללים" למטרות פוליטיות צדדיות, התקשורת ותפקודה כ"כלב השמירה של הדמוקרטיה" מול חובת האחריות הלאומית, חופש הביטוי, (הצנזורה, המניפולציה הפוליטית של חופש הביטוי, "הצנזורה הסמויה").

ניתוח

יתוח המחלוקת הפנימית בזמן מלחמת לבנון מחייב הגדרה מוקדמת של המושגים "קונסנסוס" ו"אי-הסכמה".

המושג "קונסנסוס" היטלטל בחללה של המחלוקת ונחבט עד לבלי הכר. מקובל להגדיר קונסנסוס פוליטי כ"הסכמה בין יחידים וקבוצות ביחס לערכים, סמלים, נורמות התנהגות וסוגיות נתונות במערכת הפוליטית", וניתן להבחין גם בין קונסנסוס בסיסי לבין קונסנסוס ספציפי. להגדרה זו נוסף מספר הערות מסייגות:

1. יחסיות הקונסנסוס מבחינת מדידת רמתו.
2. גמישות הקונסנסוס עד לסף שבירה מסויים. המסומן על-ידי עילות חריגה מהקונסנסוס, שהן חלק מהגדרתו.
3. הקונסנסוס פעיל ומשתנה, במיוחד ברמתו הספציפית.

בהקשר הנוכחי, ראוי לבחון מה היתה תחולתו של הקונסנסוס בישראל, בשתי רמותיו (הבסיסית והספציפית), בראשית המלחמה ובמהלכה. כמו כן, יש להגדיר את משקלו של הקונסנסוס במשוואת הבטחון הלאומי. רק אז, ניתן יהיה לקבוע מי מן הצדדים במחלוקת אחראי לשבר בקונסנסוס ולאמוד את מידת הנוק שנגרמה כתוצאה מכך.

בנוגע ל"אי-הסכמה" מצד ציבור ביחס לפעולות ממלתו, אפשר להבחין בין מספר סוגים:

ואסמכתאות, אשר הותיר את הציבור מבובל ותוהה. הוויכוח הפך להתגוששות פרועה וחסרת מעצורים, בין צדדים בעלי סדרי עדיפויות וסולמות ערכים מנוגדים.

נושאו העיקריים של הפולמוס, סבבו על חמש סוגיות מרכזיות:

1. ייזום המלחמה

הדיון בשאלת עצם היציאה למלחמה העלה, ברמה העקרונית וברמה התועלתית, נושאים כגון קונסנסוס לאומי (משמעותו, גמישותו ומגבלותיו), עילות מלחמה (מלחמת ברירה, מלחמת מנע), מימד הזמן בסכסוך הערבי-ישראלי (האפשרות למנוע או לדחות מלחמה), מהות האיבה הערבית לישראל, כדאיות המלחמה מול סיכוייה ומחירה הצפויים.

2. מטרות המלחמה

המחלוקת נסבה סביב מספר שאלות עיקריות, וברניהן: מטרות ביחס לגורמים השונים שפעלו בשטח (המחבלים, הסורים, לבנון ועתידה), סטטוס-קוו מול מטרות אסטרטגיות פוזיטיביות ויזומות (התפישה הסיכולית-ההרתעתית, לעומת התפישה הקלאוזובי-צית), מחויבות למטרות ראשוניות ומוצהרות או התאמת המטרות לנסיבות המשתנות (ניצול ההצלחה).

3. מהלכי המלחמה

המחלוקת חדרה גם לרמה הצבאית המובהקת ונדונו בה נושאים כגון: ניהולה הטקטי של המלחמה, שיתוף הפעולה עם הנוצרים והיחסים עם העדות והפלגים בלבנון, היקף המלחמה (התכנית הקטנה, הבינונית והגדולה), ניהול המצור על ביירות ושאלת כיבושה של העיר.

4. מאפייני המלחמה

המלחמה נדונה גם מהיבטים נוספים, וביניהם: בהירות הגדרת מטרות בפני הצבא והציבור, והערקיות בחתירה למימושן, סדרי ממשל ותהליכי קבלת החלטות בממשלה ובצבא, נשיאה באחריות למחיר ולהישגים, אמינות המערכות הצבאיות והמדיניות (בתוכן, ביניהן וכלפי חוץ), מוסר לחימה, טוהר הנשק והטלת מגבלות עצמיות בעת לחימה נגד כוחות בלתי-סדירים ונטולי מגבלות, באזורים מאוכלסי אזרחים), שיתוף-פעולה עם עדות ופלגים לבנוניים בעלי מוסר לחימה שונה.

5. "כללי המשחק" הדמוקרטי במהלך מלחמה

הזכות הדמוקרטית לחופש הדעה מול החובה הדמוקרטית לקבלת הכרעות הרוב ונבחריו, זכויות הפרט וחובותיו למצפון, מול חובותיו לכלל, זכות המחאה,

1. "איהסכמה המביאה לביטוי אי-שביעת-רצון מסדרי עדיפויות, לפיהם נוהגת ממשלה".

2. "איהסכמה שמקורה בניכור מן הממסד הפוליטי, ניכור הכרוך בהתנגדות לערכי-יסוד של המשטר, וה- מוצא ביטוי דווקא במהלך מלחמה, עקב התנגדות למטרות ומאפייני המלחמה".

3. איהסכמה, שמקורה אמנם בניכור מן הממסד הפוליטי והתנגדות לערכיו, אך מטרותיה, שלא בדור- מה לקודמתה, הינן אינטרסנטיות, כשההתנגדות למלחמה או למהלכה אינה "לשמה" אלא לשם ערעור או דה-לגיטימציה של הממסד, תוך ניצול הרגישויות הציבוריות האופייניות לתקופת מלחמה. (כך, למשל, יש רואים את השימוש שעשה המערך באירועי סברה ושתיחה, כניצול אירוע טראומטי אחד להצדקת כל ההתנגדות הקודמת למלחמה. יש הנוקטים בסגנון בוטה ובחריפות רבה יותר ומגדירים פרשה זו כעלילת-דם שנקחה על-ידי האופוזיציה מטעמים אופורטוניסטיים).

4. איהסכמה הנובעת מה"חיכוך" האופייני למלחמה (אם נרחיב מעט את המושג המוגדר על-ידי קלאוזביץ כמבדיל בין "המלחמה המושגית" ל"מלחמה הממ- שית"), ומקורותיו בסוג של רגישות ושחיקה בכוח העמידה והספיגה הלאומי. איהסכמה כזאת, המ- תקשה בהגדרת מושאה, מתבטאת במעין "אווירה" תבוסתנית השורה בציבור במהלך מלחמה. המח- זיקים ב"איהסכמה" מסוג זה, נוטים לחפש צידר- קים באיהסכמות מובהקות יותר, וככל שמתמשכת המלחמה, גם להסתפח לבעליהן.

נוסיף שתי הערות, הרומזות על חלק מהבעייתיות המ- אפיינת את סגנון הפולמוס סביב מלחמת לבנון. ראשית, השימוש שנעשה על-ידי הצדדים החלוקים בדעותיהם בנקודת-מוצא משותפת, אך בפרשנויות סותרות זו לזו, יצר בליל של טיעונים פשטניים והקבלות מסולפות, שתרם לעיוות יסודותיה האותנטיים של המחלוקת. ושנית, כפי שמציין ברנד ברודי³, בדמוקרטיה מערבית, בה קיים ויכוח סביב מלחמה ממושכת ואין הצלחה חד-משמעית, יזכה הצד שלשונו מופשטת וערטילאית, ביתרון ברור על יריבו.

חקר התהוות המחלוקת אינו נושא מאמר זה. מחקר עתידי יצטרך לאתר את הזרז, שאיפשר הפיכת המחלוקת מצרימה שולית, לשסע ציבורי כואב ומסוכן. פרשנויות המטילות אשמה "בלעדית", בדבר הונאה מצד שר הבטחון מחד גיסא, או חתרנות האופוזיציה מאידך גיסא, הינן פשטניות ומופרכות.

סוגיית התהוות דעת-קהל, ראויה להדגשה מיוחדת. זירת מחלוקת זו איטית בתגובתה והינה, לפחות לכאורה, הפסיבית ביותר. למרות זאת, אין להפחית מחשיבותה, הגוברת והולכת ככל שמתמשכת ומתייקרת המלחמה, והחוסן החברתי מועמד במבחן. להלן מוצעות מספר אבחנות, החיוניות לכל דיון בנושא:

■ סיכום עוצמתה של אומה מתבטא, על פי קל- אוזביץ, בשיקלול כוחותיה הפיסיים והנפשיים. במ-

² ראה, למשל: אליהו עמיר קם, האש והעשן, הוצ' יאיר, 1984.

³ ברנד ברודי, מלחמה ומליטיקה, הוצ' מערכות, 1980.

לחמה נמוכת אינטנסיביות, ממושכת ויקרה, כמו מלחמת לבנון, גורמים כגון אורך נשימה, כושר ספיגה, עמידות הקונסנזוס הפנימי, ואף התשתית הערכית והתרבותית עליה נסמכת האומה - הם העומדים במבחן. ערעור האיזון הקיים בין אגפיה ומערכותיה של אומה, הינו האמצעי היעיל ביותר לפגיעה בבסיס כוחה.

■ הצלחה בשדה-הקרב הינה, אמנם, הגורם התכ- ליתי ביותר בעיצובה של דעת-הקהל, אך בהיותה נתפשת בצורה סובייקטיבית, נדרשים גם הכשרה מוקדמת, הצבת סדר-עדיפויות ברור ואמין, מנהיגות נחרצת והסברה עקיבה החופפת מהלך המלחמה.

■ אמצעי התקשורת הם מרכיב דומיננטי בהשפעתו על עיצובה של דעת הקהל. בידם להשפיע על הנוש- אים, התכנים, הסגנון, ואפילו על אופיו הסמנטי של הדיון הציבורי. דימוי התקשורת לצינור מידע הינו מטעה. צינור זה אינו חלול לחלוטין, והמידע הנכנס אליו עובר במסעו מסננים, שסתומים ומע- רבלים, כשהתוצר הסופי שונה מהמקור לא רק בכמותו אלא גם באיכותו. קשה לקבל את ההיתמ- מות המאפיינת לעתים אנשי תקשורת, המתגדרים בניטרליות דיווחים ומדמים עצמם לראי שאינו נושא באחריות למשתקף בו.

ההסבר לעיל בתורת השרברבות, לא נועד לשלול את זכותה של התקשורת לברור את המידע ולהציגו בצורה סובייקטיבית. כוונתי לבדוק, בשם "זכות הציבור לדעת", מהו טיבם של המידע והפרשנות המועברים אליו. כאן המקום להבחין בין התקשורת הממלכתית הכפופה מטבעה למגבלות, לבין התקשורת הפרטית שחופש הפעו- לה שלה נרחב יותר. בדיון בשאלת התקשורת יש להפריד בין שאלת הזכות להבעת דעה סובייקטיבית, לבין סוגיית טיבם וסמכויותיהם של אמצעי התקשורת השונים.

כותב שורות אלה ער ומודע להכללה, אך הטענה היא שבמלחמת לבנון ניצבה התקשורת, בעיקרה, בעמדה ביקורתית לזו של הממסד המדיני והביצועי. העמדות שיוצגו בתקשורת לא חפפו את העמדות שרווחו בציבור בכללו. קשה להגזים בהערכת משקל הסיקור התקשורתי על התהוות המחלוקת סביב המלחמה.

ב. המחלוקת, הממשלה והזירה המדינית

תפקוד הממשלה

מחלוקת סביב מלחמת לבנון פגעה קשות בתפ- קוד הממשלה. מאבקי כוח ויחסים אישיים עכורים בין השרים התבטאו בסרבול תהליך קבלת החלטות ובמכת הדלפות מגמתיות שמחירן נגבה בתדמית הממשלה, בחופש פעולתה המדינית וגם במישור הביצועי.

במקום להפגין נחישות החלטה ולהנהיג מדינה במצב מלחמה, נצטיירה הממשלה בכללה כקבוצת אינטרסנטים מבוהלים העסוקים בהתאמת עמדותיהם לציפיות המ- בוטאות בתקשורת ובדעת-הקהל. בהדרגה איבדו, ראש- הממשלה בגין את השליטה בשריו, ושר הבטחון שרון

עמדות ישראל בזירה המדינית

ה מחלוקת הפנימית חיבלה בתדמית העוצמה, בכושר ההרתעה וביכולת המיקוח המדיני של ישראל.

הנוצרים, המחבלים והסורים עקבו בעניין אחר התהוות המחלוקת בארץ. מודעותם לקשייה הפנימיים של ישראל חיזקה את כח עמידתם מול לחציה המדיניים והצבאיים של ישראל. איומיה של ישראל להשתמש בכוח לשם גירושם של המחבלים והסורים מביירות, ומאוחר יותר מלבנון, ורקנו מתוכנם ההרתעתי, בשל חוסר גיבוי מצד העורף האזרחי והפוליטי בארץ. הנוצרים ניצלו את עמדת החולשה של ישראל להתחמקות מהתחייבויותיהם הקודמות (ובכללן השתתפות בלחימה) ולתימרון ישראל להגברת מעורבותה בלבנון. מצב דומה נוצר לאחר כיבוש ביירות, במיקוח המדיני להשגת חוזה שלום בין ישראל ללבנון, חוזה שנועד מעיקרו לריצויה של דעת-הקהל בארץ.

מאמצי ישראל לגייס תמיכה לעמדותיה בארצות-הברית ואירופה סבלו מהבקורת הפנימית, שפרצה החוצה. התקשורת האמריקנית והבינלאומית עטה על "בשורות" הבקורת הפנימית, ונצלה אותן כאסמכתא, להתססת דעת-הקהל נגד ישראל. יריבי ישראל בעולם ניצלו חיזוק זה להסתה פרועה וחסרת מעצורים. ממשלות אירופה וארצות-הברית לא יכלו להתעלם מדעת הקהל בבית והגבירו לחציהן על ישראל. כך, למשל, תרמו תיאורי הזוועה ודימויי השטנה, שהופצו גם מהארץ, להפעלת לחץ אמריקני על ישראל להגבלת ההפצות ואמצעי המצור על ביירות. דוגמה מובהקת יותר הופיעה בפרשת הטבח במחנות הפליטים, כאשר עלילת-הדם שהופחה והוזנה בארץ, פירנסה את מסע האיבה העולמי נגד ישראל. ארצות-הברית ניצלה את הסערה הבינלאומית והפנימית, לכפיית נסיגתה של ישראל ממערב ביירות ולהכנסת כח רב-לאומי כתחליף. הפרשנות בדבר רווח לתדמית ישראל מהפגנת מוסריות האופוזיציה, הינה קצרת-ראות ושטחית.

השפעת המחלוקת על הישגי המלחמה ותוצאותיה המדיניות

ע ל פי קלאוזביץ, "הזמן החולף, הוא זמן שאבד לתוקפן" [ליוזם], ובניסוח אחר – "אי הכרעה, כשלעצמה, היא הצלחה להגנה". מחיר חולשת הממשלה במהלך המלחמה התבטא בקביעת סדר עדי-פויות צבאי-מדיני כושל, בקבלת הפסקות-אש כפויות ללא צידוק מדיני או צבאי, בהארכת המצור על ביירות וביציאה כפויה ממערב ביירות לאחר שנכבשה. בצורה עקיפה יותר, נפגעו סיכויי הממשלה להביא ליציאה כוללת של המחבלים והסורים מלבנון. ביחס לנוצרים, נפגעה האפשרות לשיתוף-פעולה צבאי ולהשגת סידורים מדיניים תקפים. בזירה הבינלאומית נפגעו מעמד ישראל ויחסיה המדיניים באירופה ובארצות-הברית.

לטווח ארוך יותר, נפגעו כושר ההרתעה, ביחס למדינות ערב, ותדמיתה הבינלאומית של ישראל. קיים פער בולט בין רמת ההישגים הצבאיים במלחמת לבנון, לבין רמת מימושם במישור המדיני. פער זה נובע

את אימון חבריו, ובהמשך גם חלק מסמכויותיו הבי-צועיות. שרון הואשם בהונאת הממשלה והעם. מבלי לבדוק האשמות אלה לגופן, קשה לקבלן כאלבני מספק בשאלת אחריותם האישית של יתר השרים. הסמכויות המוענקות לשרים ומקורות המידע שבידיהם אינם רק זכויות-יתר בעלמא. מתחייבת מהן אחריות ישירה לה-צבעה ואחריות שיתופית להכרעה בממשלה. כשמדובר ברצף הכרעות הנמשך על פני מספר חודשים לא תיתכן התכחשות לידיעה ולאחריות. ללא גיבוי הממשלה, איבד שרון, ועקב כך גם צה"ל, את חופש היוזמה ואת כושר ההפתעה החיוניים לניהול מלחמה.

מהלכים והחלטות

ל הן מספר דוגמאות בולטות להשפעת המחלוקת על הכרעות הממשלה ומהלכיה.

■ המחלוקת, אשר כאמור קדמה למלחמה, דחתה את פריצתה לפחות ארבע פעמים, בין דצמבר 1981 ליוני 1982. למרות רוב זעום בממשלה, העדיף בגין להמתין לעיתוי המתאים ולהיווצרות קונסנזוס רחב.

■ מטרת המלחמה והיקפה הוגדרו בעת פתיחתה בצמצום, וזאת לפחות חלקית, בשל ההתנגדות במ-משלה ומצד ראשי האופוזיציה, לתוכניות נרחבות יותר שנדונו במקביל. גם במהלך המלחמה, וככל שגברה הביקורת, הושפעו המטרות האמיתיות וה-מוצהרות, ממגבלותיו של תחום ההסכמה המצומצם.

■ במהלך חודשי המצור על ביירות, נדחתה מספר פעמים הכוונה לפרוץ למערב העיר (או בגרסה אחרת – להזק את המצור). כמו כן הוגבלו במידה ניכרת אמצעי המצור שהופעלו. ההפצות על העיר צומצמו, ובמקביל רוככו ההגבלות על הכנסת מזון, מים, דלק וחשמל. מלבד המתנגדים בממשלה, היתה האופוזיציה פעילה במיוחד בנושא זה, שזכה גם להד תקשורתי וציבורי נרחב. התנגדות זו אילצה את התומכים בהידוק המצור להמתין, וסייעה בעי-כוב הפריצה לעיר עד ספטמבר. מאידך גיסא, דחף המצב הפנימי בארץ את מקבלי ההחלטות לחתור לסיומו המהיר של המצור. הלחצים הסותרים, לצד הלחץ הנזכר לעיל בשאלת אמצעי המצור, הקשו על ההחלטה וחשפו את הממשלה לביקורת נוקבת מבית ומחוץ.

■ כינונה של ועדת חקירה בנושא אירועי סברה ושתילה נכפה על הממשלה, בכוחה של הסערה הצבורית שלובתה על-ידי האופוזיציה. גם צמצום סמכויותיו של שרון ואחר-כך הדחתו מתפקידו כשר הבטחון, נבעו ישירות מגל לחצים זה.

■ יציאתו של צה"ל ממערב ביירות וכניסתו של הכח הרב-לאומי במקומו, זורזו במידה רבה בשל הלחץ הפנימי.

⁴ ראה, למשל: רשיד חיא-לידי, **במצור**, קבלת החל-טות באש"ף במהלך מלח-מת לבנון, הוצי מערכות, 1988, עמ' 131.

הנחוצים בין מטרות ואמצעים, במישור המדיני ובמישור הצבאי.

שיקולים פוליטיים גרמו לכפיית אילוצים אופרטיביים על הדרג הצבאי. אי־בהירות בסוגיות סמכות ואחריות גרמה, מצד אחד, להרחבת היקף המעורבות המדינית בשיקולים הצבאיים, ומצד שני – למעורבות יתר של הצבא בסוגיות פוליטיות ומדיניות. גילויי ביקורת של קצינים בכירים נגד הדרג המדיני חרגו מהמוכר במלחמות קודמות (בנושא התמיכה האווירית והארטילרית ל"זחי" לה" ביוני, ביחס לאמצעי המצור על ביירות, ובפרשות גבע, מצנע, ויאיר). שר הבטחון שרון, שהיה ללא ספק הדמות הדומיננטית במלחמה, ניצב במוקד הסערה וספג את עיקר הביקורת מן הדרג הממשלתי והצבאי. ערעור מעמדו בממשלה, והגבלת סמכויותיו לניהול המלחמה, מנעו ממנו לממש את תפיסתו הצבאית במלואה. בהיותו מודע לחשדנות ולתרעומת כלפיו, נאלץ שרון לתמרן ול־התאים את מהלכיו לאילוצים שנכפו עליו.

מוטיבציה ורוח לחימה

ל קרב הוא איפוא מדידה הרסנית ועקובה מדם של עוצמת הכוחות הפיסיים והנפשיים; מי שנתורה לו, ככלות הכול, הכמות הרבה ביותר משניהם, הוא המנצח", אומר קלאוזביץ. המוטיבציה ורוח הלחימה הינם, אם כן, גורם אסטרטגי ממדרגה ראשונה. נכונותו של החייל להילחם מושתתת על מספר נתונים, כגון ידיעת המטרות והזדהות עמן, תמיכה חברתית וסמכותיות ההנהגה. הסייגים לנכונות הלחימה מובנים באופיו של החיל, בטבעה של המלחמה ובנסיבותיה.

"חוזק הרצון" עומד ביחס הפוך לספק. ככל שמתמעט הספק כך מתחזק הרצון ואילו המודעות לעילות אפשריות של ספק אפשרי יש בה כדי להחליש את הרצון.⁵ אין ספק שאם החייל מרגיש שיש רק דבר אחד לעשותו הוא יעשהו. אם הוא יתחיל לחשוב על אפשרויות אחרות, תתפוגג דבקו במטרה.

רפאל איתן, הרמטכ"ל בימי המלחמה, מכחיש בספרו קיומם של קשיי מוטיבציה ורוח לחימה במלחמת לבנון.⁶ קשה לקבל טענה זו. עמימות המטרות והססנות מקבלי ההחלטות הקרינו כלפי מטה תחושת רפיון. המחלוקת סביב המלחמה יצרה לגיטימציה לספק והחלישה רוח הקרב ואחוות הלוחמים. מן המפורסמות הוא, שאחד הגורמים החשובים ביותר המניע חיילים להמשיך ולהילחם, להסתכן ולפעול תחת אש, הוא הלחץ החברתי ברמה של היחידה הנמוכה ביותר, הכבוד העצמי והרצון "לא לבייש" את החברים ולא להיראות בעיניהם כמוגלבלב.⁷ "כאשר החרפה החברתית סולקה", כלומר, כשההתחמקות אינה נתפסת עוד כ"חרפה", נוצרת עילה לאדישות, ניכור, מחאה סמויה או גלויה ובמקרים חריגים אף להשתמטות. כתוצאה מכך נפגעו הדבקות במשימה, היוזמה העצמית והנכונות לנטילת סיכונים. מריו הטבעי של החייל נגד עצם המלחמה, הוטח בכיוון חיפוש אחר שעיר לעזאזל. גם חוסנו האישי של החייל וכח עמידתו עורערו, דבר המשתקף אולי, בשיעורם הגבוה ללא תקדים של נפגעי הלם קרב במלחמה.⁸

משילוב בין חולשת הממשלה מבחינת יכולת מנהיגות, לבין עוצמתה ופראותה של המחלוקת הלאומית. ההסבר לכשלונה של הממשלה נעוץ במידה רבה, באי־עמידתה על זכותה וחובתה לשלוט ולהנהיג את המדינה, בתקופת מלחמה כבתקופת שלום. כניסתה של הממשלה לעמדת התגוננות מול מבקריה, גררה אובדן אמונתה בעצמה ובדרכה, ועקב זאת התרכזות במציאת צידוקים לה־כרעותיה, על חשבון חתירה עקבית למימוש ההישגים הצבאיים הראשוניים.

ממשלה ריבונית זכאית לחרוג ממטרותיה המוצהרות של מלחמה, אם עדכון נדרש בשל נסיבות המתהוות במהלכה. גם הסתרה מלכתחילה של חלק ממטרות מלחמה, לגיטימית מבחינה עקרונית, אם היא נחוצה לשם יצירת ערפל קרב. חיזוק לכך, אפשר למצוא בדברי לידל־הארט, הקובע ש"מלחמה ואמת אינן מתישבות זו עם זו, באופן בסיסי ביותר". דבקות באמיתות אלה היתה מונעת את השמטת ההישגים הצבאיים, ומצמצמת את נזקי המחלוקת לתוצאותיה המדיניות של המלחמה.

ג. המחלוקת, הצבא והזירה הצבאית,

תפקוד הצבא

ה פילוג בעם השפיע באופן טבעי גם על צה"ל. בתוך הדרגים השונים חלחלו ספקנות, היסוס ומבוכה, אשר ניזונו מאווירת הפולמוס ופגמו בכושר הפעולה המקצועי, ואף ברמת הנכונות האישית. בקרב הדרגים מקבלי ההחלטות ניכרו קשיים בתחומי גיבוש סדר קדימויות, התמקדות עניינית במטרות וקיום אווירת דיון קונסטרוקטיבית. לצידם בולטים רתיעה מ־טילת סיכונים, צמצום הדבקות במשימה וחוסר דינמיות ותושיה.

מבחינת התפקוד המערכתי, תרמה המחלוקת ליצירת בקיעים באחדות הגוף הצה"לי ולצרימות בפעולתו. בין הרמות השונות, מזו הממשלתית ועד לרמת החייל, נוצרו ניכור וחשדנות. נפגעו דמות הפיקוד, אמינותו וסמכותו יותו. במיוחד בלטו הבעיות בנושא השילוב בין הדרג הממשלתי לדרג הצבאי הבכיר. נפגמו האיזון והתיחום

⁵ גרשון ויילר, על המלחמה, הוצ' הקיבוץ המאוחד, 1984, עמ' 139.

⁶ רפאל איתן, סיפורו של חייל, הוצ' מעריב, 1985, עמ' 222.

⁷ ראה למשל: ס.ל.א. מרשל, אנשים תחת אש, הוצ' מערכות, 1956, עמ' 142.

⁸ ראה, למשל: Gabriel, Richard A., Operation Peace for Galilee, New York, 1984, pp. 180-1, 188.

מהלכים והחלטות

ל מחלוקת היתה השפעה ישירה על שיקול-הדעת, סדר-הקדימויות ובחירת האמצעים במישור הצבאי. קיים יסוד סביר להניח, שהחלטות והמהלכים הצבאיים הבאים נבעו או הושפעו מאי-ההסכמה ומביטוייה:

■ עיתוי המלחמה נדחה מספר פעמים בשל אי-הסכמה בממשלה, באופוזיציה, בצבא או בציבור. יש טוענים שאפילו שעת ה-ישי" הוקדמה כדי לסכל התנגדות צפויה מצד האופוזיציה.

■ הימנעות מתקיפה מקדימה של סוריה ומניצול ההצלחה בעקבות השמדת סוללות הטילים בבקאע ב-8 ביוני, עקב אילוצים מצד הדרג המדיני.

■ אי התקדמות מעבר לקו 40-45 הק"מ, ואי ניצול ההצלחה הראשונית מול המחבלים ומול הסורים.

■ קטיעת מהלכי צה"ל וקבלת הפסקות-האש, ובמיוחד הפסקת-האש הראשונה ב-13 ליוני.

■ "הזחילות" באמצע יוני, בין אם נפרשן כתוצאת "הונאה" מצד שר הבטחון, כתגובה להפרות הפסקת-האש, או כשיפור עמדות ענייני, ניזומו במישרין או בעקיפין עקב אילוצים פנימיים. הפסקת "הזחילות" ומתן אישור הדרג המדיני לניהול קרב כהלכתו להשתלטות על כביש ביירות-דמשק, נבעו במידה רבה מהתסיסה שעוררו "הזחילות" בצבא ובציבור.

■ עיכוב כיבוש ביירות המערבית במשך שלושה חודשים בערך, ובמיוחד ההימנעות מן הפריצה העיר-רה בסוף יוני, כשהמחבלים טרם הספיקו להיערך צבאית, מדינית והסברתית. להתנגדות התקשורת היה משקל רב בנושא כיבוש ביירות.

■ ניהול המצור על ביירות, אופן השימוש באמצעי המצור ובמיוחד ההפצצות האוויריות – כל אלה מותנו בשל התנגדות פנימית ולחצים חיצוניים.

■ הגבלת "הכרסום" ברבעי ביירות, אשר התנהל באוגוסט-ספטמבר ונועד להגביר את הלחץ על המחבלים ולהקל על פריצה למערב העיר, אם תידרש. במהלך "הכרסום" צומצם השימוש בסיוע אווירי וארטילרי, מתוך כוונה לצמצם גם את הבקורת הפנימית והחיצונית. אי שימוש בסיוע היקשה על ההתקדמות והעלה את מחירה, דבר שגרם למחאות קצינים בכירים נגד הדרג המדיני.

■ קשיים בהפעלת כוחות, שהתבטאו בעיקר בפרשת גיוסה של חטיבת מילואים ("החטיבה שלא גויסה"), אשר התעכב בשבועיים מתוך חשש לבעייתיות בביצוע. לכשנתבצע לבסוף, אכן היה הגיוס איטי מהמקובל ובעייתי. חששות מסוג זה גרמו גם להעדפת השימוש ביחידות סדירות בפעולות שהיו צפויות לעורר מחלוקת.

■ שיתוף הפעולה עם הנוצרים הוגבל מתוך חשש לביקורת בדבר מעורבות-יתר ב"ענייני הפנימיים" של לבנון. מנגד, יש טוענים שהחלטה להכניס את הפלנגות למחנות הפליטים בעת כיבוש ביירות, נועדה לפייס את הביקורת בדבר "עשיית העבודה" עבור הנוצרים.

■ הנסיגה מביירות לאחר אירועי סברה ושתילה והסערה סביבם, נכפתה על צה"ל בסתירה לשיקול הצבאי הענייני, מתוך כניעה ללחצים הפנימיים והחיצוניים.

השפעת המחלוקת על הישגי המלחמה ותוצאותיה הצבאיות

ל צורך אומדן השפעתה של אי-ההסכמה הלאומית על מהלך המלחמה ותוצאותיה, נתעכב על מספר נקודות מפתח:

■ עיכוב הפריצה לביירות סיבך את צה"ל במצור ממושך ובעייתי. הפסקות-האש והארכה שהוענקה למחבלים במצור, איפשרו להם שיקום חלקי והיער-כות צבאית מדינית והסברתית. הזמן שיחק לטובתם, והסחבת במשא-ומתן על פנימיים עודדה אותם להגדיל את דרישותיהם. תוך ניצול מתוחכם של מגבלות הריסון שנכפו על צה"ל, הצליחו המחבלים להיחלץ מסכנת חיסול צבאי מוחלט⁹.

■ ההצלחה הצבאית במלחמה נגד סוריה היתה צנועה בהשוואה למלחמות קודמות. במידה רבה נבע הדבר מאילוצים שיצרה המחלוקת. מנקודת ראות צבאית עניינית, התקפה מקדימה, ניצול ההצלחה לאחר חיסול טילי הנ.מ., וחתירה רצופה לעבר כביש ביירות-דמשק – היו כולם צעדים נחוצים, שהוויתור עליהם חייב את צה"ל למאמץ נוסף והשמיט מידיו נצחון מכריע.

■ קשייה הפנימיים של הממשלה, לצד אי מיגורם המוחלט של הסורים והמחבלים, הגבירו את רתיעתם של הנוצרים משיתוף-פעולה צבאי עם ישראל. בתכניות המלחמה הישראליות נתפס שיתוף-פעולה זה כרצוי וכמסוגל לסייע במאמץ הצבאי, במיוחד בכיבוש ביירות. בלעדיו נאלץ צה"ל לבצע משימות שתחילה קיווה שייחסכו ממנו.

■ סוגיית מחיר המלחמה בנפגעים הינה סוגיה רגישה ביותר. במהלך המלחמה נעשה שימוש מכוון ברגישות הציבורית לנושא. יחד עם זאת, אין מוצא מעיסוק בשאלה זו, המהווה נדבך יסודי בהערכת המלחמה. האשמות באחריות לריבוי נפגעים, רווחו בפולמוס במהלך המלחמה ואחריה. על סמך הנתונים שבידינו אי-אפשר לחרוץ את הדין בצורה מקיפה, שהרי חלופות שלא באו לידי מימוש מקשות על הערכת מחירן ההיפותטי. סביר להניח שמכיוון שמהלך המלחמה הושפע מן המחלוקת, הושפע גם מחירה בהתאם. לצורך המחשה ניטול את דוגמת המצור על ביירות. הטענות שעל פיהן הארכת המצור, או ביצוע "הכרסום" ללא חיפוי מספק, גרמו לריבוי האבידות, מתקבלות על הדעת. מנגד, ניתן גם לטעון שעצם יצירת המצור או הכרסום הגבירו מספר הנפגעים.

כן יש לציין שמספרם הגבוה יחסית של נפגעי הלם קרב במלחמה, מרמזו אולי על השפעה של המחלוקת על החוסן הנפשי ועל כושר העמידה של חיילי צה"ל במלחמה. צודק עמנואל ולד באמרו כי

⁹ ראה: רשיד ח'אלדי, שם, עמ' 71, 103, 115, 131, 161, 200.

¹⁰ עמנואל ולד, **קללת הכלים השבורים**, הוצ' שוקן, 1987, עמ' 78.

¹¹ אהרון לברן, **בטחון ישראל**, מרכז ההסברה, משרד החינוך והתרבות, 1988, עמ' 3-12.

¹² ראה: לאונרד, רוג'ר אשלי (עורך), **על המלחמה** – מדריך קצר לקלאוזיבץ, הוצ' מערכות, 1977, עמ' 21.

¹³ ראה, למשל: רפאל איתן, שם, עמ' 271; "הארץ", 23.9.82, אשר ססר, **אש"ף אחרי המלחמה בלבנון**, הוצ' הקיבוץ המאוחד, 1985, עמ' 28.

¹⁴ צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית**, הוצ' הקיבוץ המאוחד, 1983, עמ' 179.

¹⁵ רשד ח'אלידי, שם.

¹⁶ מצטט טלאס (שר ההגנה הסורי), **הפלישה הישראלית ללבנון**, הוצ' מערכות, 1988, עמ' 9-112, 358-9.

"הדרך הטובה ביותר לחסוך בנפגעים היא להימנע ממלחמה ולשמור את החיילים בבית. אם מחליטים להילחם – כי אז הדרך הנכונה לחסוך בנפגעים היא לנצח במלחמה מהר ככל האפשר"¹⁰.

■ אהרון לברן מציין, כי "כושר ההרתעה של ישראל לא מתבסס על עוצמה צבאית גרידא, אלא גם על הנכונות להפעילה ועל ההתנהגות המקרינה תדמית איתנה", וכי "חוסר הקונסנסוס מבית לגבי המלחמה העלה שאלות רציניות לגבי יכולת קבלת ההחלטות וחופש הפעולה, והפגין בקיעים בלכידות הלאומית. המלחמה גם הפגינה את הרגישות הגבוהה של ישראל לאבידות, כמו גם את קשייה לשאת במאמץ מלחמתי ממושך"¹¹.

■ המחלוקת ותולדותיה גרמו לצה"ל נזקים מצ-טברים וארוכי-טווח. עורער מעמדו הייחודי של צה"ל בחברה הישראלית ונפגעה אחדותו המבנית. ניווקו יחסי האימון בין צה"ל לדרג המדיני ויחסי הגיבוי בין צה"ל לבין הציבור הרחב. הפוליטיזציה של הצבא התפתחה לממדים חסרי-תקדים. בתוך צה"ל, בדרגים מקבלי החלטות, נוצרו קונפליקטים בשאלות סמכות ואחריות. חובת הנאמנות של קצין לחייליו הועמדה במבחן קשה, במיוחד בפרשת גבע.

קלאוזיבץ קובע כי "בתחומי התכליתיות, אסור להטיל מגבלות מרצון על המאמץ או על האמצעים המופנים כלפי היעד שנבחר"¹². אם נטען בשם יותר מתכליתיות לשמה, חובה עלינו גם להכיר ולקבל את האחריות לכל מה שיגרע עקב כך מהישיגיה הצבאים של המלחמה.

ד. המחלוקת והצד הערבי במלחמת לבנון

הערכה מודיעינית ברמה הבסיסית, "תנסה לאתר בשלב מוקדם את המאויים והמגמות החבר-תיים והמדיניים [אצל היריב], העשויים בשלב מאוחר יותר לחזור לעתונות ולאמצעי התקשורת האחרים, ובכך להפוך לעובדה פוליטית. השגת מטרה זו תחייב רגישות לא רק למחקר התיאורטי-אקדמי בשטחים אלה, אלא אף לתחומים עקיפים בפובליציסטיקה, ספרות, שירה ואף תיאטרון"¹³.

יריבי ישראל במלחמת לבנון, לא נזקקו לרגישות רבה או למחקרים תיאורטיים-אקדמיים סבוכים, כדי לעמוד על חולשותיה הפנימיות של ישראל. העימותים הבלתי-פוסקים ואופיים הבלתי-מרוסן, חשפו לעיני הערבים ול-עיני העולם כולו, את מצבה הבעייתי של ישראל, לקראת המלחמה, ובמיוחד במהלכה. היתה לדבר השפעה מכרעת על תפישותיהם ומהלכיהם של יריבי ישראל ושל שותפיה הפוטנציאליים בלבנון¹⁴.

אש"ף

אש"ף עקב בעירנות אחר התהוות הלכירוח ביקורתיים בישראל, לפני המלחמה ובמהלכה. ברמת קבלת החלטות ועיצובן ניתן להבחין בהתייחסות אש"ף ברורה למגבלותיה הפנימיות של ישראל. מיקוד המאמץ החבלני ובחירת מטרות האר-טילריה לפני המלחמה נעשו בצורה סלקטיבית, מתוך

התאמה לפרשנות האש"ף של המימד החברתי-פסיכו-לוגי בישראל. מתוך ניתוח מצבה הפנימי של ישראל הסיק אש"ף על המעצורים העומדים בפני פריצה ללבנון, על עיתויה הצפוי ועל מגמותיה. תפישת הבטחון האש"ףית גרסה צמצום הלחימה בשטחים פתוחים וקיום נסיגה מסודרת למחנות פליטים ולאזורים עירוניים, בצורה שתאפשר חסכון בכוח, ריבוי אבידות ישראליות ובעיקר, האטת המלחמה והשהייתה. תפישת זו נועדה למנוע התנגשות מכרעת, ולהסיט את מוקד הכרעה מן המישור הצבאי אל המישור המדיני וההסברתי.

מודעותו של אש"ף להיווצרותם של מבוכה מורלית ואנרכיה בתיפקוד המימסד הצבאי-מדיני, הגבירה את המוטיבציה וכוח העמידה של לוחמיו. במהלך המצור השכיל אש"ף לנצל את מילכודם של מקבלי החלטות בארץ בסבך הלחצים והציפיות, לשם הארכת המצור, לשם סחיטת ויתורים מצד ישראל ולשם השגת יתרונות הסברתיים¹⁵.

הכיתור העניק לארגון המובס צבאית, הזדמנות נדירה לחשיפה תקשורתית בפני דעת-הקהל בעולם. בהיותו הצד המתגונן, היה אש"ף מעונין לעודד דיווח טלוויזיוני ועיתונאי המציגו כצד המוכה ואת ישראל ככוחנית וה-רסנית. במקביל קוימו מגעים עם גורמים אופוזיציוניים בישראל, במגמה ללבות את המחלוקת ולהגביר את הכרסום באמינות הממשלה ובלגיטימציה הציבורית לפ-עולותיה. נעשה מאמץ לפנות לציבור מתנגדי הממשלה ולהזין המגמות העוינות למלחמה¹⁶. מבחינתו של אש"ף, המודע לחולשתו הצבאית, היתה המערכה בלבנון חלק ממלחמת התשה ארוכה ומתמשכת, שעתידיה יוכרע בזירה המדינית-הסברתית, ולא בזו הצבאית. הטבח במחנות הפליטים, והשלכותיו המדיניות והצבאיות, הוכיחו את נכונות התפישת האש"ףית ותועלתה.

לטווח ארוך יותר, הפיק אש"ף לקחים מעמיקים מחולשותיה הפנימיות של ישראל. קשייה של ישראל לתרגם את עוצמתה הצבאית להכרעה במלחמה מוגבלת, לימדו את אש"ף למקד את מאמציו מול היריב הישראלי "בחזיתו הפנימית והאזרחית".

סוריה

הוויכוח הפנימי בדבר מעורבות ישראל בלבנון, הומחש לעיני המודיעין הסורי עוד במהלך 1981, בפרשת סוללות טילי הני"מ הסוריים, ובדו-קרב הארטילרי בין ישראל לאש"ף, ביולי של אותה שנה. הסורים היו מודעים למגבלות ולאילווצים המוטלים על העוצמה הצבאית הישראלית. כמשתקף בספרו של מצטט טלאס, הקפיד המודיעין הסורי להתעדכן מיד ראשונה בהווייתה הפנימית של ישראל. מעקב רצוף אחר אמצעי התקשורת הישראלים איפשר מודעות למצבה הכלכלי, החברתי והפוליטי של ישראל. סוגיות כגון שחיתות ציבורית או מאזן ההגירה בישראל העסיקו את מומחי המודיעין הסורי. תופעות המחאה והמרי במהלך המלחמה, נפלו בדמשק על אוזנים קשובות והג-בירו את נחישות הסורים, ואת בטחונם ביחס לסיכוייהם במלחמה¹⁶.

ה. סיכום ומסקנות

¹⁸ רוביק רוזנטל (עורך), לבנון – המלחמה האחרת, הוצ' ספרית פועלים, 1983.

ה כינוי "המלחמה האחרת"¹⁸ אכן הולם את מלחמת לבנון. ההיסטוריה הצבאית של המאה ה-20 רצופה דוגמאות למלחמות שמהלכן ותוצאותיהן הושפעו מהותית ואף הוכרעו, בשל מחלוקת או תחלואים חברתיים מבית. די אם נזכיר את רוסיה ב-1917, את צרפת ב-1940 ואת ארצות-הברית בווייטנאם. מלחמת לבנון מצטרפת בצורה מובהקת לשלשלת זו. יי-חודה חסר-התקדים של מלחמת לבנון הינו בכך שבניגוד לדוגמאות האחרות, צמחה המחלוקת בישראל דווקא במלחמה שמטרתה הצבאית הושגו בדרך כלל. לראשונה בתולדות מלחמות ישראל הוכרעה מלחמה בעורף, לא פחות מאשר בחזית.

כדי לפטור את האופוזיציה ומבקרי המלחמה מהאחריות המשתמעת ממסקנה זו – פגיעה בתפקוד הממשלה והצבא במהלך מלחמה – יש שבונים תיאוריה מלאכותית ומפורכת, לפיה אירעה הסכמה באופוזיציה הפרלמנטרית ובציבור הגיעה לידי גיבוש רק לאחר סיום הקרבות, ומשום כך לא השפיעה על מהלך המלחמה, אלא רק על תוצאותיה. כך, מחד גיסא, מזכים את המתנגדים מאשמת חוסר לויאליות, ומאידך גיסא, מאפשרים להם ליהנות מהילת מרסני הממשלה, מגיני הדמוקרטיה ונוצרי השפיות¹⁹.

ניתוח זה הינו מוזר וחסר ביסוס עובדתי. עיון בפרקים הקודמים, ולחלופין שימוש בזכרוננו האישי של הקורא, יבהירו על נקלה שאי-ההסכמה במישורים הפרלמנטרי והציבורי היתה חריפה דיה בין יוני לספטמבר 1982, כדי להשפיע בצורה מהותית, ואולי מכרעת, על עיצוב המלחמה ועל מהלכה.

¹⁷ מצטטא טלאס, שם, עמ' 335-6, 339.

¹⁹ ראה, למשל: שי מלמן וה' דה רכניץ-קזינו, Deception, Consensus and War: Israel in Lebanon, JCSS, Tel-Aviv University, 1984.

המחדל ההסברתי

א דריכלי המלחמה כשלו בהכנת הרקע הפנימי, הנוחץ ליציאה למלחמה יזומה. "אמנות המלחמה חייבת להתעסק באנשים חיים ובכוחות נפשיים", אומר קלאוזביץ. הערכת הנסיבות הפוליטיות והחברתיות בהן היתה המלחמה אמורה להתקיים, התעלמה מאותות אזהרה שהעידו על התהוות קרע חברתי ופוליטי, מתחת לפני השטח. מעצבי המדיניות האמינו שאחדות בזמן מלחמה הנה מובנת מאליה. זלזול באופוזיציה ובכוחה, התעלמות מרגישויות ומביטויי מורת רוח שבצבאו מיד בפרוץ המלחמה, וויתור על מערכת הסברה פנימית צמודה, הבקיעו סדקים באימון הציבורי, שנתרחבו ככל שנמשכה ההזנחה.

במלחמה מוגבלת עולה ההתנגדות הפנימית ביחס ישר להתמשכותה ולהתייקרותה של המלחמה. בשל אי הכשרת הקרקע להתנגשות בסוריה, למעבר "קו 40 הקי"מ" ולאפשרות הפריצה לביירות, הפכו הסדקים באימון לקרעים באחדות. משום כך הופתעו הממשלה וצה"ל למצוא עצמם מטרה להוקעה ולגינוי מבפנים. כשנתעוררה, ובמאוחר, נאלצה הממשלה לפעול מעמדת התגוננות. דינמיקת השיסוי וההכפשה צברה תאוצה שלא יכלה להיבלם באמצעות הנוסחאות וכלי ההסברה המסורתיים.

המודעות לחולשת מקבלי ההחלטות בישראל, איפשרה לסוריה לעצב את מדיניותה במלחמה במגמה לתמרן את ישראל לתוך מלחמת התשה, שבה תספוג ישראל אבידות ותשלם מחיר מדיני, מבלי שתהא מסוגלת לממש את עוצמתה הצבאית, בשל מגבלות המחלוקת הפנימית. סוריה נמנעה מלהעניק לממשלת ישראל צידוק ברור למתקפה נחרצת, והמתינה, תוך הימנעות מוויתורים צבאיים ומדיניים, לעשיית המלאכה עבורה בידי המחלוקת הפנימית בארץ. מילכודה של הממשלה בסבך הלחצים והציפיות העמיד את גורם הזמן והשחיקה לצד הסורים, ואכן נהנו הללו לבסוף מחולשת עמדת המיקוח הישראלית בשאלות פניו ביירות ונסיגת הכוחות הזרים מלבנון. חוסר הגיבוי הציבורי מנע מישראל לאיים בחידוש הלחימה, ולכן יכלו הסורים להסתפק בהמתנה ובהפעלת התשה עקיפה, באמצעות ארגונים ופלגים לבנוניים.

סוריה התמידה במאמץ להפעיל תעמולה ולוחמה פסיכולוגית מול ישראל. נסיונות מסורבלים להגיע אל החייל והאזרח הישראלי, למשל באמצעות פרסום רשימות הרוגים ישראלים, היו כמובן חסרי משמעות. שימוש הסברתי בהצהרות אנשי השוליים האופוזיציוניים בישראל ובעולם היהודי, כגון מתי פלד, ד"ר מחובר ואורי אבנרי, השפיע לעומת זאת בעקיפין על האחדות ורוח הלחימה בישראל¹⁷.

לטווח ארוך יותר, גרמה המחשת החולשות הישראליות הפנימיות להגברת האופטימיות הסורית ביחס לעתידו של מאזן הכוחות הכולל בין ישראל והערבים.

הנוצרים

ל כל אורך המלחמה, העדיפו הנוצרים להישאר בעמדת המתנה ולהימנע ממעורבות מחייבת. למרות הבנה מוקדמת שהושגה אתם, הכויבו הנוצרים את תקוות ישראל להשתתפות צבאית פעילה ולתמיכה פומבית בפלישה הישראלית. אחד הגורמים העיקריים למדיניותם זו היה מודעותם של הנוצרים להיקף המחלוקת הפנימית בישראל ולמשמעויותיה. הססנותם המופגנת של ישראל בניהול המלחמה, הגבירה את חששותיהם של הנוצרים שבסופו של דבר ייוותרו לבדם במערכה, מול הסורים, המחבלים ושאר הפלגים הלבנוניים. במצב שנוצר, השתדלו הנוצרים לדחוף זה את זה למעורבות ולמחויבות מוגברת. מלכוד הממשלה, בסבך הלחצים והציפיות הנזכר לעיל, ובמיוחד מלכודו האישי של שר הבטחון שרון, שיחקו לידי הנוצרים במשא ומתן הרצוף שהתנהל בין הצדדים. לאחר אירועי סברה ושתילה בספטמבר, נעזרו הנוצרים בתשתית הסילוף וההסתה נגד ישראל, אשר הוכנה בחודשים הקודמים, לשם התנערות מאחריות. תוך שיתוף פעולה סמוי עם העולם הערבי ואש"ף בראשו, צפו הנוצרים בהטלת האשמה על ישראל ובהתהוות תוצאותיה. בשלב זה, כבר הוברר לנוצרים שמבחינתם, לשם השגת הסכמה לבנונית וביסוס משטר בראשותם, עדיפים פיוס עם סוריה והסתמכות על הקשרים האמריקניים במדינות ערביות כגון סעודיה מצרים וירדן, על פני הימור על ישראל המפולגת והמסוכסכת.

המחדל ההנהגתי

הממשלה כשלה בהנהגת העם במהלך המלחמה. במקום להציג חזית מאוחדת ונחושה, נצטיירה הממשלה כגוף מבובל ומפולג, הטרוד במאבקי כוח ויוקרה ומדבר במספר קולות. הדלפות מכוונות משיבות הממשלה ובקורת נטולת רסן מצד שרים בממשלה, גרמו נזק ישיר למלחמה, ובעקיפין הקימו חיץ בין הממשלה לבין הציבור. ראש-הממשלה בגין נכשל באכיפת מרותו על שריו. שר הבטחון שרון, טעה כשנטל על עצמו לשאת בעול המלחמה לבדו, מפני שבכך איפשר לשרים אחרים מרחב תמרון, אשר שימש את חלקם להתהדרות בהישגי המלחמה, ולחלופין – להתנערות מאחריות לכשלונותיה ולמחירה.

חובה היה על ראש-הממשלה ועל שר-הבטחון לעמוד ולהקפיד על תיפקוד הממשלה כגוף ריבוני הנושא באחריות משותפת. הליקויים בתיפקוד הממשלה הקרינו ישירות על יכולתה להפעיל את הצבא ולגבש את העם סביב המלחמה. האילוצים שנכפו על הצבא, עמדו בסתירה לצרכיו המבצעיים ולמטרות שהונחה להשיג.

עד מהרה, נוצר משבר ביחסי ממשלה-צבא בנושאי סמכויות ואחריות. הדבר ניתרגם להססנות ולרתיעה מנטילת סיכונים נחוצים, בכל דרגי הצבא. השוליים האופוזיציוניים העוינים לממשלה השתלטו על קביעת סדר-היום בדיון הצבורי והתקשורת, וגררו אחריהם את האופוזיציה העיקרית. הממשלה ניצבה חסרת-מעש מול קריסת דפוסי ההתנהגות הדמוקרטית במהלך מלחמת מות, מבלי שתציב מול המבוכה וההסתה סדר-עדיפויות ברור ונחרץ. חולשת הממשלה זוהתה על-ידי סוריה וא-ש"ף, יריביה הנוצרים – שותפיה בכוח, וארצות-הברית – המתווכת. כל אלה ידעו לנצל את מערך הציפיות והלחצים שהופעלו על הממשלה מבפנים, לשם כירסום בהישגים הצבאיים והמרתם בכשלון מדיני.

המחדל באי הכנת העם והכשלון בהנהגתו במלחמה, נבעו לא רק מחולשתם ומשגיהם של הממשלה ומרכיביה, או מנסיבות ייחודיות למלחמת לבנון דווקא. מדובר בהצטלבותם של מספר תהליכים סמויים וארוכי-טווח, החותרים מזה שנים רבות תחת התשתית החברתית של ישראל. שלושה מביין תהליכים אלה הם:

1. המחנה המגדיר עצמו כ"לאומי" הפקיר במשך שנים את תחומי החינוך והתרבות, וזאת לא מתוך זלזול ורשלנות בלבד. מושג הלאומיות, אותו מתיימר מחנה זה לייצג, נתרוקן זה מכבר מתוכנו האותנטי ונותר כסיסמא המתקיימת יותר על דרך השלילה מאשר מכוח עצמה. כיום, כבר קשה לטעון שמדובר בתקופת-ביניים בלבד, בה צומח ומתהווה תוכן לא-מי חדש. ניכר, ללא ספק, נתק בין מעטפת הלאומיות בה נאחז אותו "מחנה לאומי", לבין שורשיה ותוכנה האותנטיים של לאומיות זו.
2. כתוצאה מההזנחה האמורה, ומסיבות היסטוריות אחרות החורגות ממסגרת הדיון הנוכחי, נתפתח ניכור בין מפלגת השלטון – הליכוד, לבין מוקדים חברתיים כגון התקשורת, האקדמאים, המינהל הציבורי וההסתדרות. במגורים אלה, בהם היו לליכוד

מאחזים דלילים ואקראיים בלבד, נצטברה כלפיו עוינות, שניתרנמה לפני המלחמה ובמהלכה לביטויי שיסוי, דה-לגיטימציה ולעתים אף להכשלה מכוונת. עיקר אנשי מגזרים אלה, נשתייכו בפועל או מבחינת אחדותם, למעגלי נאמנות שנשלטו בידי גורמי מים אופוזיציוניים לממשלה. במיוחד בלט במלחמה צביונה הכמעט אחיד של התקשורת, שהציבה עצמה ברובה בעמדה ביקורתית לממשלה ולמלחמה. הליכוד, אולי מתוך אי-מודעות למשמעות ההתפתחות הטכנולוגית (הטלוויזיה), זלזל בעוצמת התקשורת. בדיעבד, נראה כי היה זה אחד ממחדלי העיקריים. 3. מגמה ברורה של שחיקה בחוסן הציבורי, אשר ניתן לזהותה עוד בשנות השבעים, נחשפה באופן בוטה במהלך המלחמה, במספר מישורים. אווירת רוגע בטחוני כוזב, המטשטשת את בעיית היסוד הקיומית, תפשה את מקומה של תפישת בטחון לאומי כוללת המציבה יעדים אסטרטגיים מנחים. הממשלה, מחד גיסא, ומתחריה באופוזיציה, מאידך גיסא, השלימו עם מצב נוח זה, המאפשר לשניהם לדבוק בתפישה סיכולית הנסמכת על הסטטוס-קוו. כך, בקנה-מידה לאומי, מתבצעת התחזות ל"ימדינה נורמלית", שביכולתה להרשות לעצמה את קיומו המתמיד של מצב "מלחמה רדומה", ולהגיב בפעולת מנע כל אימת שתתעורר המלחמה מתרדמתה. הנסיון לחרוג מקו זה, כפי שנעשה במלחמת לבנון, התעלם מעוצמת האשליה ומאחיותה בציבור. ברמת התודעה הלאומית, נסתמנה לפני המלחמה ובמהלכה, עלייתם של זרמים המערערים על יסודות "צדקת דרכה" של ישראל.

בימים כתיקונם, מתפרנסים זרמים אלה על פירוק מיתוסים ומוסכמות לאומיות, ועל הטפה לפרשנות סלחנית ומבינה של מהות האיבה הערבית לישראל. במהלך המלחמה טרחו הללו לקדם דה-לגיטימציה של הממשלה הריבונית, סרבנות בצבא ואנרכיה בציבור. ברמה האזרחית, נתבטאה השחיקה תחילה באווירת עייפות ואדישות מחד גיסא, ובמבוכה וספק מאידך גיסא. בהמשך, עם התחזקו קותם של הזרמים האמורים, ומול חדלונה של הממשלה שהמירה חתירה לנצחון בתרצנות, נטתה דעת הקהל לכיוון מחאה בלתי ממוקדת נגד המצב בכללו.

שלושת התהליכים שתוארו לעיל העמידו במבחן המלחמה שלושה גורמים עיקריים:

הממשלה, הפגינה כאמור אוזלת-יד בהתמודדותה עם השלכותיהם של תהליכים אלה על מדיניותה. מעבר לחולשת מרכיביה, יתכן שהסיבה לאוזלת-יד זו, טמונה ברגשי נחיתות של תנועת החירות, שמקורם אי-שם בנבכי ההיסטוריה הפוליטית של מדינת ישראל.

האופוזיציה העיקרית, שתחילה הפגינה תמיכה ול-ויאליות, נסחפה עד מהרה בעקבות השוליים הקיצוניים, תמכה בהם במסתרים, ולבסוף תפשה מקור מה בראש מתנגדי הממשלה והמלחמה. משנקרתה

לידיה ההזדמנות המתאימה לאחר הטבח במחנות הפליטים, פנתה האופוזיציה לניצול פוליטי מגמתי של אווירת המחאה המתגברת.

הצד הערבי, ובראשו אש"ף וסוריה, היה מודע למ-תרחש בחברה הישראלית. החולשות הממלכתיות והחברתיות, כפי שהומחשו בפניהם במהלך המלחמה, חשפו לעיניהם את בטנה הרכה של ישראל – קשייה ועכבותיה בניהול מלחמה נמוכת אינטנסיביות, ובמיוחד באזורים מאוכלסי אזרחים. משום כך, ריכזו את מאמציהם בהמשך בפעולות טרור עקיבות, שאכן האיצו את נסיגת צה"ל מלבנון. כנראה שיש רגליים לסברה כי לטווח ארוך יותר, ניתן לראות גם את האינתיפאדה המתנהלת מזה קרוב לשלוש שנים, כפריו המאוחר של אותו לקח, בדבר נקודות התורפה של ישראל.

המחלוקת ותוצאותיה עשויות להניב מספר לקחים מעשיים בעלי חשיבות, במיוחד בכל הנוגע לקשיי גיבוש הסכמה לאומית הצפויים במלחמה עתידית:

- צורך באיתור משגים בהסברה הממלכתית וה-צבאית ותיקונם.
- צורך ב"שקלול הרכיב החברתי בתפישת הבטחון הלאומי" וראיית "מגבלות העוצמה הנובעות מבפנים".
- צורך בבירור סוגיית סמכויותיהם של מקבלי ההחלטות, ועדכון בחוק בהתאם.
- צורך בגיבוש מחודש של הסכמה לאומית סביב נורמות התנהגות פוליטית בזמן מלחמה, הגדרת "מצוות עשה" ו"מצוות לא-תעשה", עיגון בחוק ואכיפתן על-ידי הרשויות המוסמכות ■

חומות יריחו נמלו ברעם שופרות מבמנים!

ס. י. ז.